

Notennou

Diwar-benn ar Gelted koñ

O ISTOR HAG O SEVENADUR

*Dastumet hag urziet gant Meven Mordiern
ha laket e brezoneg gant Abherve*

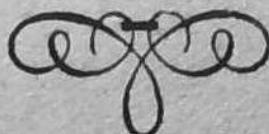
(TREDE LEORIK)

Aoter Beaune (o-kreiz eun doue tri-sennek
A-zehou eun doue kornek)

Notennou
Diwar-benn ar Gelted koz
O ISTOR HAG O SEVENADUR

*Dastumet gant Meven Mordiern
ha laket e brezoneg
gant Abherve*

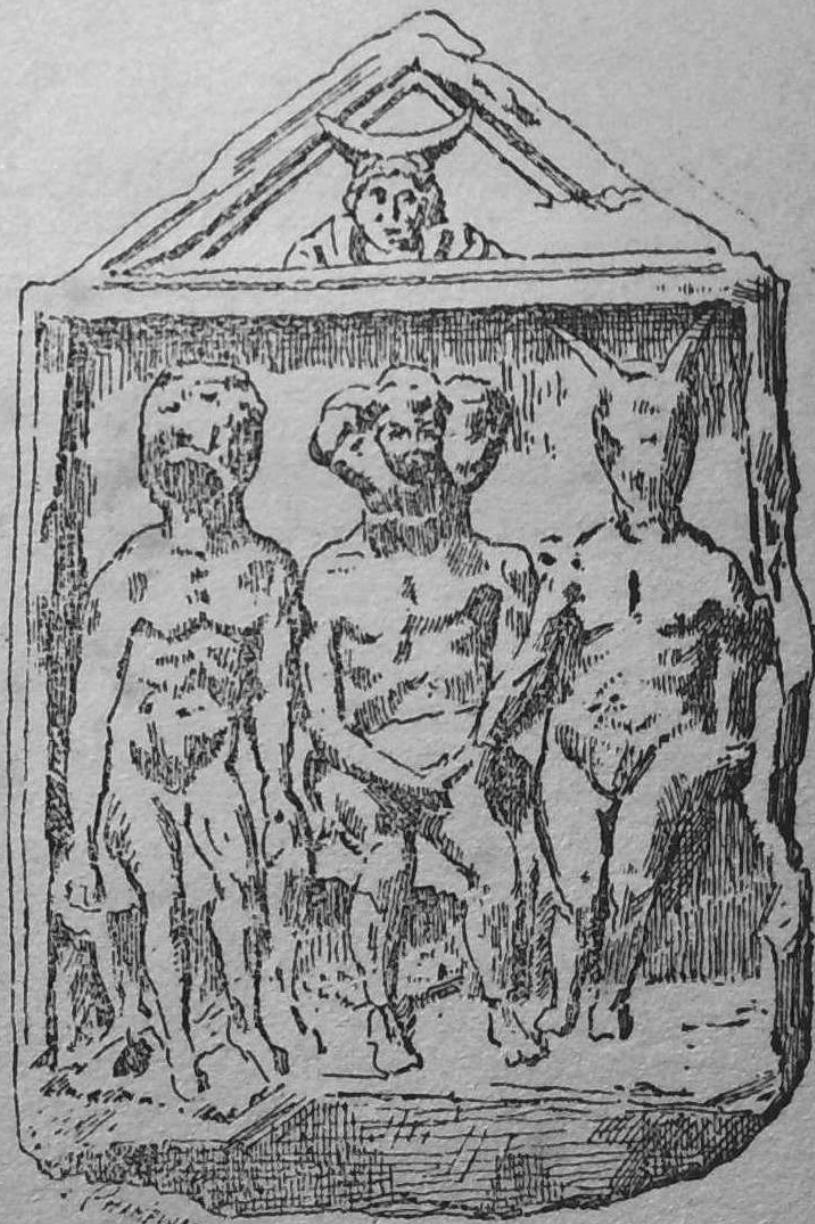

NOTENNou

Diwar-benn ar Gelte d'koz

O ISTOR HAG O SEVENADUR

*Dastumet gant Meven Mordiern
ha laket e brezoneg gant Abherve*

Aoter Beaune (e-kreiz eun doue tri-fennek, a-zehou eun doue kornek)

Pevare Pennad

Ar relijion

Doueed ar Gelted. — An Templou, al Lidou hag ar C'hredennou. — Belcien, Divinourien, Drouized ha Barzed.

KEVREN GENTA : AN DOUEED.

Ar Gelted eo ar relijiusa eus an dud (Kesar).

Evel holl boblou an Europ kent donedigez ar gristeniez, ar Gelted a oa pagan. Eus kredennou ar baganiez e c'heller lavaret e kouezas an dud enno 1° dre n'anavezent ket ar gwir Doue, 2° dre n'anavezent ket gwir natur an traou a zo en-dro d'eomp.

Ar baganed kenta a wele bemde an heol o seveldiouz ar reter, hago vont da guz er c'hornog, al loar pe ar stered o lugerni e-pad an noz ; arvesti a raent ouz tremenadeg ar c'houmoul ; gwelet a raent an nenv o tenvalaat gant an arne, al luc'hed o lintri, hag e sebezent ouz kroz ar c'hurun ; santout a raent c'houez an avel hag e klevent hirvoud an deilhou

hag ar yeotennou o krena dre ma tremene ; er c'hoajou torgenek an hekleo a adlavare war o lerc'h o c'homzou pe a daole d'ezo o youc'hadenn en-dro ; gwelet a raent ar mor, gwech sioul ha kompez, gwechou all oc'h eonni kounnaret gant an aod ; ar vammen o strinka, yen ha skler, eus dounder an douar hag ar waz, sked ha hiboud ganti, o redek dibaouez ; arvesti a raent ouz e leiz a loened, a bep gouen, a bep ment hag a bep liou, o kerzet war an douar, o nijal dre an aer, o neun en doureier, ouz an douar laket glas gant plant a bep ment hag a bep doare a greske gant an amzer hag a droe stumm diouz maread ar bloaz. Dont a rejont da gredi penaos an holl draouze, a oa o finval, o redek, o trouzal o youc'hal, o trei stumm hep ehan, war o zro, a oa enno, evel ma oa ganto o-unan, spered ha menne-rez ; kavout a reas d'ezo e sантent, e welent, e klevent hag ec'h intentent evelto. Eun ere a laka-jont zoken en traou, hag int difinv ha digemm drezo o-unan, evel ar mein hag ar meneziou. Hennez e voe penn-orin hag abeg an doueed diniver azeulet gant ar baganed.

Er rann-amzer eus an istor m'e-do ar Gelted koz en o brud, e oa bet dilezet gant darn eus ar pep

desketa ar gredenn e oa — la-komp ar c'hurun pe an avel — traou beo ha speredek. Kaout a rae d'ezo kentoc'h e oa kiriek d'an traou-ze noueansou gallou-dekoc'h eget an dud, diswel peurliesa, nemet e oa ganto eur c'horf henvel ouz hini an den, hag e challent kaout, evel an dud, gwreg ha bugale. Bez' e oa evito eta eun doue eus ar c'hurun pe eun doue eus an avel hag, er c'hiz-ze, evit kement seblant eus an natur. En hevelep doare e lakaent doueed henvel ouz an den pe ouz al loened en tan, er gwez, er rec'hel, er meneziou, er steriou, er mammennou hag er mor.

KREDENNOU KELTIK HA KREDENNOU RAK-KELTIK. — Istor poblou an douar a ziskouez e talc'h an dud peurliesa startoc'h ha pelloc'h d'o doueed ha d'o c'hireansou relijius eget d'o yez ha da gement a ra o broadelez. Da gredi eo eta e oa eun darn vrás eus ar c'hredennou a rene en hor broiou, en oad-vez keltiek, tra ar poblou a veve enno kent donedigez ar Gelted. N'heller ket avat, nemet a boan, dizanaout ar c'hredennou-ze diouz ar re a zo bet digaset gant ar Gelted.

Ouspenn-ze, ar Gelted, end-eün, o doa bet en hérez digant o gour-dadou pell, an dud a veve etre an

XXXe hag an XXe kantved kent H. Z., doare kredennou o doa miret gwell-pe-welloch. Ar sord kredennou-ze, int-i iveau, a zelezfe an hano a « rak-keltiek », o veza ma oa anezo ken, ginivelez pobl ar Gelted.

AN DOUEED KELTIAD HERVEZ AR SERIVAGNERIEN ITALIAN-HA-GRESIAN.—

Dévil (unander dévos) a veze graet eus an doueed e keltiek koz. Roet e veze iveau d'ezo anoiou tennet eus *dustis* " nobl, uhel " hag eus *kassis* " kaer, chouek ". Unan eus an anoiou-ze, *dustos*, gwregel *dusia*, a oa implijet gant Kelted Galia. en IIIe hag er IVe kantved goude H. Z., da envel, dreist-oll, doueed ha douezeed ar steriou. Nebeut a anavezomp eus doueed ar Gelted. An darn-vuia anezo a henvel beza bet doueed lec'hel, a oa anavezet hepken en eur c'horn-bro hag azeulet gant eun niver bihan a dud. Evit an doueed vras, boutin etre an holl Gelted, e oa, evit doare, dishenvel o anoiou dioc'h ar broiou hag o neuz diouz ma vezent pedet gant eur brezeliad, eur c'houer pe eur marc'hadour.

Dibaot e komz d'eomp ar skrivagnerien italian-ha-gresian eus doueed ar Gelted ha, pa her greont, ec'h hellenaont pe e romanaont anezo peurliesa, dre o henvelekaat ouz re eus o doueed-i n'o doa outo

nemeteun henvelidigez skany hag alies touellus. Hervez Kezar, e krede Keltek Galia e oant gourvibien da zoue ar maro. Lavaret a ra c'hoaz penaos ar brasa eus an douelet azeulet ganto eo kavaden-nour an holl vicheriou, hencher ar veajourien, mirour ar c'hemwerz. War-lerc'h heman, ec'h azeulont doue an heol mat da yac'haat, doue ar brezel, doueez ar furnez hag ar ouziegez, doue an nenv hag ar c'hurun. Ne ro ket d'eomp avat anoiou keltiek an holl doueed-ze ; ober a ra anezo an anoiou latin *Dis Pater*, *Mercurius*, *Apollo*, *Mars*, *Minerva*, ha *Jupiter*. Gwez d'eur skrivagner all, ar Gelted o chom tost d'ar Mor Bras a azeule an *Dloskured*, da lavaret eo, hervez kredenn Kreisteiziz, daou zoue brezeliad ganet eus an hevelep mamm, nemet e oa eun doue tad unan hag eun den marvel tad egile. Hounnez eo ar vriz-sklerijenn a zeu d'eomp peurliesa diwar-benn doueed ar Gelted gant ar skrivagnerien greisteizad !

Da genoaber gant an diskleriaduriou teusk-ze, hon eus : — da genta, lies a gant ano pe lesano keltiek a zoueed pe a zouezeed miret gant skrivaduriou bet engravet dreist-oll erc'hentakantved a-raok hag er c'henta kantved goude H. Z. e broiou keltiek an Douar-bras hag e Breiz-Veur ; —

d'an eil, delouennou maen, arem pe pri poaz, ha skeudennou bos-bihan graet war-dro an hevelep mare ha pourtrez et enno doueed keltiad.

DOUEED AR GELTED HERVEZ AR SKRIVADURIOU. — Gant ar skrivaduriou ne zeu sklerijenn ebet na war ar stumm na war ar roll eus an doueed e viront an ano anezo. En tu-hont da ze, kalz eus an anoiouze a ziskouez beza hepken geriou lesenvel pe doarea bet staget ouz ano eun doue latin bennak ? Da skouer, anvet eo an doue latin Mercurius *Arverniorix* « roue an Arverned », *Dumiatis* « o chom war ar menez Dumias »(1), *Vassokaletos* « ar gwaz kalet », *Veltaunos* « kalonek » ; — doue an heol hag ar medisinerez, Apollo, a zo lesanvet *Atepomaros* « ar marc'h heg meur », *Maponos*(2) « an

1 Ar Puy-de-Dôme breman.

2 Maponos a oa eun doue eus bro ar Vriganted, e Breiz-Veur. E danevellou kamkreek eus ar gren-amzer e vez meneg a Vabon (Maponos), mab Modron (Matrona). Eun hemole'her (chaseour) bras e oa, gantan eur c'hi burzodus hag eur marc'h heriek evel an tonn (gwa-genn). Pa n'oa c'hoaz nemet taer noz, e voe laeret p'edo o kousket etre e vamm hag ar speurenn. Oajou diniver goude-ze, e voe diskleriet da Arzur e oa Mabon dalc'het kriz en eun toull bac'h mein e Ker Loueon (Glèvon, Gloucester). Arzur hag e gadourien a dizas e zieubi hag e stagjont neuze gant hemolc'h an Tourc'h Trouiz n'halle ket dont da vat hepdan.

den yaouank », *Vindonnos*, eus *vindos* « gwenn », « kaer » pe « skedus », *Touttortix* « roue an dud » ; — doue ar brezel, Mars, a zo anvet *Albiorix* « roue ar bed », *Katurix* « roue an emgann », *Bellukhadros* « kaer pa laz », *Leukettos* « luc'hedek », *Dunatis* « o chom en dunon », *Visuktos* « gouziek ».

Mat eo anaout darn eus an anoiouze a c'hall beza, ez gwir, anoiou doueed ha doueezed kehelet gant ar Gelted. Eus ar re-ze eo :

Evit an doueed : *Smertos*, *Smerios*, *Atesmerios*, *Adsmertos*, *Smertatlos*, *Lugoves*, *Bemilugus*, *Smertullos*, *Esus*, *Kernunnos*, *Teutatis* pe *Touttatis*, *Kokidios*, *Taranis*, *Sukellos*, *Kamulos*, *Ambisagros*, *Belenos* pe *Bellnos*, *Grannos*, *Ogmios*, *Nodons*, *Mogons*, *Mogounos* ; evit an doueezed : *Bellisama*, *Arnalla*, *Rosmerta*, *Kantismerta*, *Andarta*, *Nantosuelta*, *Athubodua*, *Katubodua*, *Naria*, *Andrasta*, *Sulevia*, *Sulis*, *Bri-ganti*, *Brigindo*, *Nemetona*, *Mognontia*.

Eun teskad martzeou nemetken, setu, en holl, kement a hellomp lavaret diwar-benn an doueed hag an doueezed-ze. Kredi a rer ez eo *Smertos*, *Smerios*, *Adsmertos*, *Smertatlos*, anoiou an doue bras keltiad e koms Ke-

zar anezan evel eus kavadennour
an holl vicheriou.

Eun ano-all eus an doue-ze (Smertos) e vije marteze *Lugus* a gaver en ano *Bemilugus*, doue azeulet war harzou bro an Aedued, en ano an doueed *Lugoves* (liesder keltiek eus *Lugus*) kehelet gant kereourien Uxama, ker geltiek eus ar Spagn ; — *Smertulos* « Smertos Vihan » a vije bet mab *Lugus* ; — *Smertulos* a vije bet anvet ivez *Esus*, ha *Esus* ha *Kernunnos* e vije marteze an Dioskured keltiad ; *Teutatis* pe *Toutatis* « doue ar bobl » eo marteze ano an doue kavadennour an holl vicheriou pa wisk e neuz vrezelek ; *Kokidlos* a henvel beza bet unan eus anoiou *Toutatis* e-touez ar Vreiziz ; — *Taranis* eo doue ar c'hurun ; *Suhellos*, a dalv e ano kement ha « skoer mat » hag a zo bet pourtrezat war eur skeudenn bos-bihan, eur morzol gantan en e zourn (ar morzol a laka ar c'hurun da straka), n'eo marteze nemet unan eus anoiou *Taranis* ; — *Kamulenos*, kehelet eun tammig e pep lec'h, a henvel beza bet eun doue brezeliad ; *Ambisagros*, azeulet gant Kelted an Itali, a zo marteze eun ano all eus an doue-ze ; — *Belenos* a zo eun doue heolel ha yac'haer a veze kehelet dreistoll, war a zeblant, gant Kelted

Noreia ; — *Grannos* e oa ar « gwrezus », doue henvelekaet ouz Apollo ; — *Ogmios* a henvel beza bet eun doue hag a oa brudet dre e nerz veur hag e gomz helavar ; — *Nodons* a oa eun doue azeulet e-touez ar Vretoned ; er marevez roman e oa gouestlet eun templ d'ezan war glan dehou an Havren (*Sabrina*). Aet eo diwezatoc'h e ano da Nuz e brezoneg (1), ha bras a-walc'h eo ar roll c'hoariet gant Nuz Lao-Arc'hant hag e vibien e marvailhou brezonek ar Gren-amzer ; — *Mogons* a oa eun doue breizad ha *Mogounos* eun doue galian henvelekaet ouz Apollo.

War a greder, *Bellisama*, a dalveze, evit doare, hec'h ano kemant ha « henvel ouz ar flamm » e oa doue ar furnez hag an ijinou-kaer ; *Arnallia* a vije eun ano all d'ez ; dindan he neuz vrezelek e kemere marteze an ano a *Andarta*, doue ar brezel hag an trec'h ; — *Rosmerta* eo parez an

1) Nuz a oa d'ezan eur verc'h kaer evel an deiz e tlee daou gampion en em ganna eviti da gala mae befek deiz ar varn. Gwen (*Vindos*), ar brudeta eus mi-bien Nuz a oa, war eun dro, brezelour, diouganour ha den a ouziegez. Ar c'hloer gristen o veza laket Nuz hag e vibien en iern, e voe lavaret e oant eno evit stourm our an diaoulien ha miret outo da zismantra ar bed.

doue kavadennour ar micheriou ; *Kantismeria* a zo marteze an hevelep doueez ganti ; — *Nantosuelta* eo parez Sukellos ; *Athubodua*, *Katubodua* a henvel beza doueed ar brezel ; — *Naria* « ar Galonegen ? » azeulet e-touez an Helveted, a oa eun doueez vrezel marteze ; *Andrasta* e oa doueez an trec'h e-touez ar Vreiziz ; — *Sulis* ha Sulevia a oa doueedez azeulet, ar genta e Breiz-Veur, eben war an Douar-bras ; — azeulet e oa *Brigentii* e Breiz-Veur ha *Brigindo* e Galia ; — *Nemetona* a zo tennet hec'h ano eus ar ger nemetos « sakr, santel » ; — *Mogontia* a zo anavezet dre eun enskrivadur eus bro ar Vediomatriked (reter Galia).

AN DOUEED KELTIAD HERVEZ AR SKEUDENNOUR. — Ar skeudennou a zo diskrid ar pep brasa anezo ha, dre-ze, mar sav diouto sklerijenn war stum eun doue pe zoue, hor lezont diouiziek eus o hano. E-touez an doueed skeudennet evel-se, hanvomp :

1. — Eun doue en e zav, barvek peurliesa ha hir-vlevek, eur morzol gantan en eun dourn hag eur podig en e zourn all, a zo bet kavadennet e leiz a skeudennou anezan, delouennou ha skeudennou bos-bihan. War darn eus arre-man emantaolennet gant eur vaouez, eur plac'hig hag eur c'hi

en e gichen ; ar c'hi en deus a-wechou tri fenn. Damgredi a rer ez eo an doue morzolek-ze doue ar re varo e sougee ar Geited beza mibien d'ezan ;

Aoter Dennev y (a-gleiz eun doue taer-dremmek)

2. — Eun doue skeudennet, gwech en e zav, harp e zourn war eur rod, gwech-all war varc'h tremenet e vrec'h dre emprennou eur rod bag o vac'ha dindan treid e jao eur ramps lost-naer. Eun doue eus an heol e c'hallfe beza, ma 'z eo ar rod skeudenn an heol.

3. — E leiz a skeudennou o pourtrezi doueed ha doueeded ganto en o fenn kerniou karo, maout pe taro, pe c'hoaz diskouarn karo pe diskouarn marc'h. Skeudennet ez int peurliesa en o c'hoaze, kroazet o divesker ;

4. — Eun doue, d'ezan tri fenn pe taer dremm, ha n'eo marteze nemet unan eus ar stummou a roas kizel ar skeudennerien d'an taro taer garan pe d'an taro tri-cherniek a gomzimp anezo pelloc'hik ;

5. — An naer penn-maout, a zo kizellet gwech hec'h-unan, gwech a-gevred gant doueed kerniek pe trifennek. P' en em gav evel-se, ez eo skeudennet peurliesa troet en-dro da zargreiz an doueed-ze hag och ober evel eur gouriz d'ezo. Gwechou all an doueed a vez ganto an naer war o barlenn, pe e talc'hont anezzi en o dourn.

6. — An *tarvos tri garanus* pe taro taer garan, a zo marteze an hevelep hini hag an *Donnotarvos* « taro Donnos » pe *Déviotarvos* « taro-doue », e kredfed a-walc'h

e oa ano anezan e-touez Kelteg Galia ha re an Azi-vihana. An hevelep aneval burzodus eo marteze hag an taro tri-c'herniek a zo bet kavadennet e leiz a skeudennou arem anezan e meur a vro geltiek eus an Douar-bras.

7. — Eun doueez, d'ezzi stumm eur verc'h yaouank azezet war gein eur marc'h pe gentoc'h eur gazeg, rak a-wechou ez eus eun ebeul e-kichen. War skeudennou bos-bihan-zo, ez eus kezeg bodet en-dro d'an doueez, o tibri foen pe blouz ledet evito war he barlen. Hounnez eo, war a greder, Epona, mirerez ar c'hezeg.

8. — Ar c'hrouaduriou fantazius eman ar skeudenn anezo war ar peziou moneiz keltiad : merc'hed e noaz, war varc'h, ganto gwafioù ha skouedou, rampzed, korred ; kezeg penn-den pe penn-evn, evned penn-maouez, dragoned hag all, o deus c'hoariet, a dra zur, eur roll bennak er c'hredennou.

DOUEED KELTED IWERZON. — Sonjet ez eus bet e vije kavet eur sklerijenn bennak diwar-benn doueed ar Gelted koz e skridou KelteGrenn-amzer, Breiziz hag Iwerzoniz. Skridou ar Vretoned, dre n'int ket gwall-goz ha ma 'z int bet kristenaet doun, n'o deus miret nemet roudou dister eus ar fals-doueed gwechall. En eneb,

danevellou iwerzonek-zo, laket, moarvat, dre skrid evit ar wech kenta er VIe kantved, evito da veza bet adaozet gant ar Gristenien hag al lenneien, a ro tu d'eomp da gaout eun anaoudegez bennak eus an doueed azeulet gant Keltek Iwerzon er I^e, IIe ha IIIe kantved goude H. Z. En Iwerzon, ez eo rannet an doueed etre daou vagad a vez atao brezel etrezo : an eil, ar bagad kosa, eo hini doueed ar maro, an noz, an arne hag ar gouanv, ha ganto eun ano a oa da lavaret, war a gredier, « rampzed » ; egile eo bagad doueed ar vuvez, an deiz, an amzer gaer hag an hanv, a vez graet anezo tud doue Dana. Er bagad kenta en em gav *Bellos*, doue ar maro ha tad kosa an Iwerzoniz ; *Belaros*, an doue a daol an tansfouelr ; *Bodua*, doueez ar brezel ; *Nantos*, doue ar brezel ; *Nemeton*, doueez an emgann ha gwreg Nantos. En eil bagad, eman an doueez *Dana*, hanvet ives *Ana* ha *Brigenti*, doueez ar varzoniez, ar medisinerez hag ar gofelerez ; he mab *Brénos*, doue ar ouziegez hag awen al lennegez ; mab Brénos, *Ategnion*, e taly war eun dro an ano anezan kement ha « gouziegez, lennegez ha barzoniez » ; *Dagodévos* « doue mat », doue galloudek an douar, lesaneyt « ar meur » ha tad Brigenti ;

Nodons, roue e zourn arc'hant, a zo, a-gevret gant Dagodévos, unan eus renerien ar bagad ; *Ogamios*, ar brezeliad krenv ; *Matugenos*, ar sorser ampart ; *Gobanni*, gof an doueed ; ha, da gloza,

An naer pen-maout. Aoter kavet e Neris
(Bro-C'hall)

Lugus, an doue hag a zo eur mailh war bep micher, war eun dro brezeliad, aremour, gof, kalvez, telennour, barz, sorser ha louzaouer pe vedisin (1).

1) Er pennad-ze, da aesaat d'al lenner an henvelekaat gant doueed Keltek an Douar-bras, hon eus roet furm hengeltiek an anoiou-ze, da lavaret eo ar furm a oa ganto er I^e, IIe ha IIIe kantved goude H. Z. Er skridou iwerzonek o devez ar furmioù war-lerc'h : I^e meuriad : Bile, Balar, Bodb, Nét, Nemon ; 2e meuriad : Dagde, Brigit, Ana, Dana, Brian, Aithgue (ha Ecne), Nuadu, Ogme, Mathgen, Goibniu, Lug.

kreñv" he lesano, hag eus mab Cumal, *Find (Windos)*. Heman a zo, war-lerc'h e dad, rener eur bagad brezelidi o deus, dre o uhel-oberou burzodus hag o chaseou souezus a-dreuz da Skos ha da Iwerzon, pourchaset d'ar Ouezeled betek an XIXe kantved danvez marvailhou diniver. Ar gwerzourbrudet *Ostian (Ossinos "dem-mig", ossos "dimm")* a vije mab Find, ha dre-ze douaren Cumal.

DOUEED AN DOUREIER, AR C'HOADEIER HAG AR MENEZIOU. — An doureier (mor, lennou, steriou ha mamennou), ar gwez hag ar c'hoadou, ar meneziou e veze selllet ouzo evel chomlec'h speredou galloudek. Ar steriou hag ar mamennou a oa sakr ouz daoulagad ar Gelted ; rak-ze e veze graet anezo allies an ano a *déva, dévona*. Doueed pe doueized ar steriou hag an eienennou e veze roet d'ezo furm gwazed pe verc'hed, pe furm loened, taro pe varc'h peurliesa. Unan eus steriou Iwerzon a veze graet anezo *Bou-rindu "ar vuoc'h wenn"* (Boyne bremen). Da gredi eo edo, d'an derou, an doueez Epona eur vammenn santed a roed d'ezo furm eur gazeg. Er mamennou dour tomm e veze lakaet chomadur doueed ya-c'haerien anvet *Bormo* (ano rakkeltiek), *Borvo* gant Kelted an Douar-bras, ha doueized anvet

War vennoz Iwerzoniz e oa doueed ar c'henta meuriad tental o doare peurliesa hag euzus a-wechou ; darn eus an doueedze a zo ganto pennou gavr pe dremmou buoc'h ; Belaros n'en deus nemet eul lagad hag a zo serret peurliesa : pa zigor anezan, e strink dioutan tan lazer ar foeltr.

Bodua a gemer alies furm ar vran a nij a-us d'ar c'hannlec'hiou hag a freuz gant he beg ar c'horfou maro dibennet...

Doueed an eil bagad, en eneb, o deus dremmou skler ha kaer, bleo melen hir, armou skedus, kezeg gwenn. Eus Brénos, doue Dana, e veze graet tres eur brezelour bleo aour, gwisket gant eur vantel gwer, eur sae ruz, eur gwaf lemm en e zourn dehou, eur c'hlaze e zournel olifant ouz e vorzed, eur skoued ruz en e zourn kleiz.

En eur rummad danevellou all iwerzonek e kaver, war a grededer, roudou eus an doueed azeulet gwechall gant Kelted an Douar-bras ha re Vreiz-Veur, eus Kamulos, da skouer. Marvailhou koz iwerzonek eus ar Grenn-amzer a zo meneg enno eus eur c'hadour brudet eus an Hen-amzer hag a zo anvet *Cumal* (da lavaret eo *Kamulos*), eus e c'hoar, *Bodb* (*Bodua*) hec'h ano, ar "Vaouez

Sirona ha Damona.

E-touez Kelted an Itali e read lidou da voudiged an dervenned ; e kreisteiz Galia, da zoue ar Chouec'h Gwezen, da zoue an dero, da zoue ar fao, da zoue bresiliad ar beuz. *Abnoba* e oa an doueet a rene war ar C'hoad Du e lec'h ma tarz mammenn an Dauvios ; *Arduinna* e oa hini koad Ardenn : er skeudennou e veze roet d'ezzi doare eur vaouez azezet war gein eun tourc'h gouez war zaoulamm.

Pep torosenn eus an douar, adal ar c'hrug izel a c'holo eskern ar c'hadour betek ar menez uhel e zav ar gribenn anezan dre greiz ar c'houmou, he doa he spered galloudek pe galloudeko'h. E Galia, e keheled *Vosges*, *Iouros*, ha *Dumias*,⁽¹⁾ war andro doueed ha meneziou.

AR MAMMOU. — En eur rumbant ar speredou lec'hel-ze eus an doureier, ar gwez hag ar rec'hel, eman ar re a oa anvet Mammou gant ar Gelted. An ano-ze a veze graet eus eun niver bras a zoueetbihan a vire ar parkou hag an trevadou, ar bleun hag ar frouez, an henchou hag ar marc'halec'hiou, an ti hag an oaled, an den, an tiegez hag ar meuriad, ar ger vogeriet hag ar rann-vro.

Lesanoiou a veze graet anezo hag a zo da lavaret "an damantered", "ar mirerezed", "an evezaerezed". En doue ebet n'o deus bet marteze ar Gelted muioc'h a fizians eget er re-ze. Ar zoudarded keltiad a oa oc'h ober o servich en armeou roman, er Ier, en II^{er} hag er III^{er} kantved goude H. Z., o deus lezet war o lerc'h e leiz a skrivaduriou tenerus, e pedont pe e trugarekaont enno Mammou o bro, o meuriad pe o Mammou d'ezzo o-unan.

GWEZ HA LOENED NEVET (sakr) (1).

1) Nevet a zo eur ger hen-vrezonek e oa *nemetos* ar furn-anezan e keltieg koz. Deut eo an ano-doarea-ze da veza *nemet* en iwerzoneg. En Iwerzon er Grennanzer, e'h anavez c'hoaz al lezennou gwez ha loened nevet. Ar gwez nevet eo gwez ar c'hoad zo en dro d'an din (*dun*), da lavaret eo krenvlec'h eur renner : n'heller ket o zrouc'ha hep actre ar renner. Al loened nevet eo : ar c'hezeg hag ar zaoud kenberc'hennet gant daou zen ; n'heller ket lakaat ar sezi warnezo da baes an dieou dastumet gant unan eus an daou genberc'hen ; — ar buoc'hed klanv a c'halfe beza lajet gant ar sezi ; — an taro a vanie heptan diloue ar buoc'hed, hag all. Da anaout al loened nevet-ze diouz ar re-all, e veze skourret eun ourouler ouz o gouzoug. Bez' ez oa ives tud nevet hag o doa gwirion en tu diouto : ar rouanne, ar vrientinen (pe an noblans), an dud ouiziek ; d'ar re-ze n'helle ket ar gredourien kas gourc'hennenn-paea hep o dismegansi ha kaout da baes evit an dismegansi ha. Mont d'ober ynn e toull o dor hennet e oa an tu nemet-ken d'o redia da baes o dieou.

1) Breman Vosges, Jura, Puy-de-Dôme.

— Bez' e c'halle beza gwez nevet pe sakr a bep gouenn, pa 'z eo gwir e c'hallent holl beza kemeret da chomadur gant noueansou dreist-natur. Gouennou-zo evelato e veze doujans outo dreist d'ar re-all : da skouer an derven (der-von), abalamour marteze d'he ment ha d'he neuz leun a veurded, hag an ivinen (eburon) abalamour da c'hlaser hirbadus he deilhou. Da zesvarn diouz an anoiou lec'hiou ha tud, er bed keltiek a wechall, o dije ar Gelted douget muioc'h a bri d'an ivinen eget d'an derven.

Peziou-moneiz keltiek, eun naer warno, eus ar Vindelikia.

Ar Gelted a azaouez hag a veule kalz a loened, darn, evel an ourz hag an tourc'h gouez, evit o nerz hag o c'hadarnned ; darn-all, evel an avank hag ar vran, evit o spered hag o ijin ; re-all c'hoaz evit ar mister a ro d'ezo o furm hag o doare-beva, evel ar vaot a zoug he zi ganti hag an naer (*natro*) a gerz hep treid hag a vev en dounderiou kuzeta an douar.

Gant Kelted an Alpou e oa azeulet an doue *Artatos* hag an doueez *Artio* (eus *artos* "ourz"); darn eus Kelted Galia o doa eun doue *Etnossus* (eus *etnos* "evn"). An holl Gelted a rea gant ar vran eun evn santel ; e keltieg Iwerzon, *véhos* a dalvez da lavaret "bran" ha "sakr" war eun dro.

EIL KEVREN : ANNEVEDOU (templou), AL LIDOU HAG AR C'HREDENNOU.

AN TEMPLOU. — Eun dachen douar bras pe vihan, bonnet piz, warni gwez dero pe gwez all, eun ti pren hepken pe veur a hini da waskedi bannielou sakr ar meuriad, ha berniet eno iveau, evit ioare, darn eus an tensoriou gouestlet d'an doueed hag ar profou kinniget gant an dud, eur vammen pe veur a hini, eul lenn a-wechou, hennez e veze peurliesa stumm an templou pe gentoc'h al lec'hiou gouestlet d'an doueed e-touez ar Gelted. *Nemeton* (d'an unander) a veze graet eus ar santualou pe lec'hiou sakr-ze, hag ar ger-ze, deut da veza diwezatoc'h *neved* e brezoneg e oa, war a greder, "koad" • dalvoudegez kosa. Ar santualou penna a oa o ano *vernemeton*, *drunemeton* (ver, *dru* "bras", "meur").

D'ar mare m'edont o veva en o frankiz, n'oa ket ar c'hz gant ar Gelted ober skeudennou maen,

pren pe vetal eus o doueed. Er bloavez 279 kent H. Z., pa welas Brennos delouennou alaouret an doueed gresian en o sav e santual meur Delf, e c'hoarzas gwap ou-to. Er I^e kantved kent H. Z. e komz Kezar eus ar *simulacra Mercurii* a oa stank bras e-touez Kelted Galia. Nemet e challez beza e vije ar skeudennou-ze kefiou gwez hepken pe mein hanter divrazet savet da vein-bonn, evel ar mein anvet *Hermes* e-touez ar C'hresianed. Goude donedigez ar Romaned nemet-ken e stagas Kelted an Douar bras ha re Vreiz-Veur da skeudenni o doueed he da zevil d'ezo gwir demplou ha chapelou maen pe vriken henvel ouz ar re a oa gant ar Romaned hag ar C'hresianed.

Anaout a reomp hiniennou eus an tier-pedia voe savet neuze gant ar Gelteddrearroudou o deuslezez en douar hag an engravaduriou. Evel-se e c'houzomp, da skouer, penaos, e Bro-Naoned, eur C'helt anvet Agedoviros, a uestlas da Vars Mullo, doue lec'hel, "eun delouen, gant he zempl hag holl ornaduriou heman", ha penaos, e penn all eus Galia, tost da ve-nez Jura, eur Geltez, Kamulia hec'hano, a lakas ober eur zaven, garidou warni, en enor da Vercruius. — Ar c'haera hag ar brudeta eus an templou savet gant

Kelted Galia er I^e kantved goude H. Z. e oa hini Mercurius en Augustonemeton (Clermont), e bro an Arverned. *Vasso* a veze graet eus an templ-ze e keltieg. Gant maen-benerez e oa graet ar mogeriou teo anezan hag e oa kaeraet en e ziabarz gant maen marbr ha marelладур-meinigou (mozaïken); toennet e oa e ploum. Gwelet e veze ennan tensoriou bras hag eun delouen rampzel eus Mercurius a oa bet graet, evit an Arverned, gant ar brudeta eus ar skulterien hag aremerien ar C'hres, Zenodoros. Dek vloaz studi he doa koustet an delouen-ze ha 40 milion sesters (1) a labour.

An tensoriou daspugnet el lec'hiou kensakret a zeue, eun darn vras anezo eus an dibourc'h-brezel diwar an enebourien. Hinien-nou eus an tensoriou sakr-ze a oa an dalvoudegez anezo uhel meurbet. Er bloaz 103 kent H. Z. pa voe kemeret ha gwastet kér Dolosa, e Galia, gant ar pen-vrezelour roman Q. Servilius Caepio, e voe disrammet diouz an templou hag al lennou sakr eur benniad aour hag arc'hant, na oa ket pri-ziet nebeutoc'h eget 15.000 talan-

(1) *Sestertius* ar Romaned a dalvez 0,26 lur. — Templ bras an Arverned a voe gwastet ha diskarret gant ar C'hernaned en IIIe kantved.

ton, a ra, er mouneiz-breman,
85.500.000 lur.

PEDENNOU, DANSOU, BRAOUED-KINNIGOU. — Edo ar c'his gant ar Gelte, pa azeulent o doueed, trei bepred war-zu an tu dehou. An azeulerez, da lavaret eo an doare d'azeuli an doueed, a oa anezan pedennou, dansou, braoued-kinnigou ha sakrifisou. E 61 goude H. Z., ar rouanez Boudika a bed an doueet Andrasta o sevel eun dourn war-zu an nenv; en hevel-lep bloaz, drouized enez Vona a bed o sevel o daouarn war-zu an nenv hag a daol ouz ar Romaned malloziou ha sulbedennou. —

Hervez eur skrivagner gresian, al lidou sakr renet gant ar Vretomed, en enor da zoueed an douar hag an trevadou evit doare, a oa henvel-tre ouzar re a veze graet da Zéméter ha Korê en enezennou eus ar C'hres.

Wara lavar eur skrivagner latin, e lidou a voe, gwragez ha merc'hed en em ziskouze en noaz, livet oll o chorf gant liou glas ha henvel-tre ouz Afrikadezed. — An dansou graet en enor d'an doueed, a vez skeudennet alies war peziou moneiz ar Gelted. Dre dansou graet e-pad an noz, d'al loar-gann, e lide ar Geltibered azeuladur eun doue n'ouzomp ket an ano anezan. — Er bloaz 216 kent H. Z., ar penvezelour roman Posthu-

mius o veza bet lazet, en emgann, gant Kelted an Itali, e voe goulonteret piz ha netaet e glopen; kelc'hiet a aour kizellet, e talvezas d'ar veleien d'ober braoued-kinnigou d'an doueed er goueliou.

KINNIGOU HA SAKRIFISOU. — Ar c'hinnigou a oa anezo traou a bep sord e vije re hir o desreve aman; bez' e weled en o mesk adalek barrennou aour hag arc'hant betek kreoniou ha tammou pilhou. Das-pugnet e vezent er-maez, el lec'hioù kensakret, skourret ouz barrou gwez, taolet e strad lennou ha steriou pe douaret er geuniou.

Er sakrifisou e veze kinniget d'an doueed gwad al loened hag an dud. Roomp aman da evesaat e oa boaz, en Hen-amzer, holl boblou an Europ hag an Azi d'ober sakrifisou tud, zoken ar re zeveneta anezo. Ar C'hresianed a zal c'has pell d'ar voazamant-se, ker-kouls hag holl boblou an Itali, ar Romaned en o zouez. Ar Romaned desket, er I^e kantved kent H. Z., a daere o sonjal e kave d'ar Gelted renta enor d'o doueed dre laza tud : ankounac'haat a raent e oa bet hennez ives boaz o gourdadou o-unan ken, c'hoaz er bloaz 215 kent H. Z., goude an emgann bras end-eün e varvas ennan Posthumius gant e armead, e oa bet douaret ez veo gant o zadou er marc'hallac'h saoud e

Rom eur C'helthag eur Geltez, eur Giesian hag eur C'hresiane, dre ma kredent e vije habaskaet dreze bu hanegez o doueed (1).

E-touez ar Gelted, evel e-touez ar poblou-all, e veze lies mennad d'ar sakrifisou : 1) enori an doueed ; — 2) kaout trevadou mat ; — 3) miret e vuhez d'eur c'hlanvour ; — 4) prena digant an doueed ar gounid er brezel ; — 5) o zrugarekaat goudean trec'h ; — 6) dic'hacui pa zigoueze ganto beza trec'het.

An dud lazet er sakrifisou a oa anezo alies sklaved, prizonerien vrezel pe dorfedourien. Er c'henta kantved kent H. Z. e krede Kelted Galia e oa sakrifiz an dorfedourien ar gwella gant an doueed, nemet, pa ne veze ket a-walc'h a dorfedourien pe pa venned kreski tal-voudegez ar sakrifiz, e read ous-penn gant tud didamall. Lazet e veze ar sakrifisidi a dennou saeziou pe a daoliou kleze, pe diframmet d'ezo o izili, pe vouget, pe veuzet, pe devet ez veo. Pep pemp bloaz e veze savet delouennou pren, aozilh pe foen, bras di-vent, e veze serret enno an dorfe-

(1) C'hoaz er VIe kantved kent H. Z. e voe eur sakrifiz tud graet gant ar bobl er Chres : da zigas termen war eur c'hlanved stagus kaset, war a gredet, gant an douez Athéna, e voe sakrifiet danvadezed ha daou baotry aouank.

dourien mesk-ha-mesk gant pep seurd loened hag e lakaed an tan warno. An doare laza a veze alies diouz an doue ma lazed d'ezan : an dud a lazed da Esus a veze krouget ouz skourrou ar gwez ; devet ez veo e veze ar re a zakrified da Daranis ; en enor da Deutatis e vouged al lazidi dre o stlepel war o fenn en eur veoliad dour.

AN DIVINOURIEZ. — D'an azeulerez e tenn an diou fals-skiant-man : an divinouriez hag ar sorserez. — An divinouriez e oa ar skiant da zigemeret ha da lakaat anat youl an doueed. Brudet e voe ar Gelted e-touez ar C'hresiane hag ar Romaned evel divinourien dispar. Ar Roman desket, eur prezegour brudet anezan, Cicero (kenta kantved kent H. Z.), en doa graet kaozeadennou hir war an divinouriez gant an drouiz Dêvikia-kos hag ar roue Dêviotarvos, a anzav, en e skrid *De Divinatione*, eman ar Gelted en tu-hont d'ar Romaned ha d'an Etrusked er skiant-se. Ar Gelted a rae divinouriez dreist-oll diwar an traouman :

1) Finvou al loened sakr, nij an evned da skouer ;

2) An neuz m'en em ziskoueze bouzellou al loened sakrifiet ;

3) Er sakrifisou tud, an doare ma koueze ar sakrifiat ha ma rede e wad ;

- 4) An huvre graet en eul lec'h
gouestlet d'an doueed ;
5) An ambren rakwelerez.

AR BREOU (pe Hud). (1) — Hervez kredenn ar baganed, e oa an doueed diwarvel, yaouank ha krenv atao. Lemmoc'h e oa ar pemp skiant anezo eget re an den ; diswel e vezent peurliesa ha, p'en em ziskouezent d'an dud, e c'hallent mont d'o souella ne vern e pe furm : den, loen, louzou pe vaen. Drouk e oa darn anezo hag ar re-all, ar re vadelezusa zoken, a veze a-wechou pennadus, gwari-zius hag anwazus evel an dud. **Ar fals-ouziegez** anvet "breou" pe "hud" a gave an den enni e wella gwarez ouz noueansou galloudekoc'h egetan, hag int techet da holl siou fall an dud. Dre ar breou e c'helle en em zifenn ouz an doueed hag, a zo gwell, e tize a-wechou zoken d'o zrec'hi ha d'o flega d'e youl : aroueziou treset pe engravet, komzou lava-ret pe ganet, jestroù, lidou a read piz diouz eur c'hiz henvel bepred, louzouennou pe vein a roe ar gal-loud-ze d'an den.

An achanterez-ze a oa bet en or e-touez holl boblou an Europ e-pad oadvez an armou maen ha hini an armou arem. E-doug an

1) Hud eo ar ger koz : miret eo e kam-breeg.

dek kantved araok donedigez H. Z. ez eas war goaza e-touez ar C'hresianed ha darn eus poblou an Itali. Miret e voe, avat, e barr e nerz, gant poblou an Hanternoz. Bez' e oa, e-touez ar Gelted, achanterien a bep stad : adalek an drouiz, a oa anezan eun uhe-liad hag eun den desket beteg ar sorser keriadennou pe groaz-hen-chou, n'oa nemet eur c'houeriad pe eur c'hantree.

Peziou-moneiz keltiek, eun naer warno,
eus ar Vindelikia.

AN DREUZ-VUHEZ. — Kredi a rae ar Gelted e c'halle a-wechou ene mab den, pa veze bevezet ar c'horf, mont da enaoui korf eun den all pe korf eun aneval. Eur gredenn hounnez a c'hallje beza andoniet e doareou-natur bet sellit outo a-ziwar-c'horre, evel treusfurm-adur ar viskoulenn e palafenn hag, ebras, kement treusfurm-adur amprevaned. Skler eo n'eo ket, a galz, souezusoc'h taol d'ar spered eun den o vont da vleiz pe da

vaen eget eur viskoulenn o trei e palafenn pe eur prenv e c'houil-dero.

Poblou estr eget ar Gelted, en Europ, a grede en dreuz-vuhez, da skouer an Dhraked war harzou ar C'hresianed. Eur filosof gresian, anvet Puthagoras (VIe kantved kent H. Z.), he c'hemeras diganto hag, er gelennadurez a zeske d'ziskibien, e reas anezi eur c'has-tiz : ene ar re fall nemet-ken a ya, goude o maro, da enaoui aneved, e kastiz d'o gwallou. Netra ne ro d'imp da gredi e vije bet meneg a gastiz gant ar Gelted : roudou doun he deus lezet an dreuz-vuhez e lennegez Breiziz hag Iwerzoniz ar Gren-amzer ha hogozik atao e tiskouez beza eur goopr, e lec'h eur c'has-tiz : en eun danevel iwerzoneg e welomp eun den hag hen tro-ha-tro karo, pen-moc'h gouez, gup, eog ha den adarre ; n'eo ket, avat, e kastiz d'e wallou ez eo treusfurmet er mod-ze. Doue eo, en e vadelez, en deus actreet ar sord treusfurma-duriou, evit ma vije eun test d'an darvoudou meur a c'hoarvezas en Iwerzon e kenta oadveziou ar bed.

DIVARVELEZ AN ENE HAG AR BED-ALL. — Kredenn an dreuz-vuhez a zo stag outi dre natur ar gredenn e divarvelez an ene. Hag, evit gwir, gwriziennet doun e oa ar

gredenn-ze er Gelted : ker stard e fizient en eur vuhez all ma veze kavet en o zouez kredourien tuet da bresta arc'hant bras da zaskori er bed all. An drouized a rae iveauz o holl c'halloud da vaga ha da grenvaat ar gredenn-ze a dal-vez da entana kadarnded ar Gelted en emgann.

Hervez an drouized, an ene (*anamo* e keltieg, furm c'henidik *anamonos*) (1) a ya, eur wech bevezet ar c'horf, en eur bed all e lec'h e kav eur c'horf henvel ouz an hini eman o paouez koll, nemet n'hall ket beza diskarret gant ar c'hlenvet na disneuziet gant ar gozni. A-hend-all ar vuhez a rened er bed-all-ze a oa henvel a-walc'h ouz an hini a rened war an douar-man, hep nep kemm e stad an dud : eno ar gwaz a vane gwaz, ar sklav a adc'hane sklav ha ne veze ket diliamm an dleour diouz e zleou dibaeet. Eno ec'h adstage ar C'helt gant ar vuhez-ze a emgannou he doa gounezet d'ezan, e bed ar re veo, brud, galloud ha pinvidigez. Setu perak e venne an uheliad beza douaret gant e garr-engann, e gezeg, e gleze hag e holl armou hag an izela kadour gant e waf hag e skoued ; e sell

(1) Diwar an hevelep gwrizien ha *anatala* « c'houezaden » deut da *anal* e brezoneg kren ha da *anal* (Gwened), *alan* e brezoneg-breman.

ar brezeliou en devo ar pen-rener maro da embreger e bro an anaon eo e lazer war e vez e ambaktec hag e sklaved, d'ezo da rei d'o mestre, du-hont evel du-man, skoazzell o brec'h.

N'ouzomp ket pelec'h e lec'hie ar Gelted bro an anaon. Danevel-lou marzus Iwerzon, er Grenamzer, a ra anezi eun douar e c'hon pe eur strollad enezennou bihan pell-pell war-zu ar c'huz-heol en tu-hont d'ar Mor-bras. Eur vag vurzudus, graet oll e gwer, a gase di an eneou. Eur vro e oa, dispar he c'hened, e kreske enni gwez o deliou heson, karget a avalou aour, hag en em astenne drezi pradou bleuniet, anchet a waziou gwin ha mel. Eno aon ebet rak gaou ha dislealded ! Eno e kave en-dro ar re varo, gant eur yaouankiz oll-badus, kement a rae, er bed-man, o eurvad hag o levenez : banvezioù pompus, armou lufrus, dilhad kaer, kezeg ha loened-chatal, eur marz ! merc'hed koant, barzed dispar ha toniou dudius, gourennou, redade-gou kirri, bagou ha chas, hag, er fin, plijadur ar re gadarn : ar brezel. Hir ec'h em astenn danevellow Iwerzon war an emgannou gwadek a vez e bro an doueed hag an anaon ha war ar steriou gwad ma'z eo douret ganto. Nemet, er chomadur gwenvidik-se, e veze

pareet pep beure ar gouli graet d'an derc'hent.

E-touez eun niver a anoiou a rae Iwerzoniz ha Breiziz ar Grenamzer eus ar vro varzus-se, unan, *finmag* en iwerzoneg, *gwenna* e brezoneg, a dalc'h lec'h eur furm hen-geltiek *vindomagos* « ar gompezen gwenn, kaer pe evurus ».

TREDE KEVREN : BELEIEN, DIVINOURIEN, DROUIZED HA BARZED.

Ar GUTUATROS. — Ar beleg stag ouz ar santual-man-santual ha gouestlet da azeuladur an doueman-doue a read anezan, e-touez Kelted Galia, *gutuatros*. Ar gerze, diveret eus *gutus* « mouez » en hen-geltieg, a dalv kement ha « peder, an hini a bed ». En e *Commentarii*, Kesar a gomz eus gutuatros ar Garnuted, atizour penna stourmaden daer ar bloaz 52, a reas lakaat d'ar maro, ar bloaz war-lerc'h, gant ezougerien-vouc'hili.

An ano-ze a gaver alies en engravaduriou an oadvez roman dindan ar furm latinaet *gutuater*. Er c'henta kantved goude H. Z. ez oa e Matisko (Mâcon) eur *gutuatros* an doue Meurz ; en Augustodunon (Autun) ez oa daou *c'hutuatros* an doue lec'hel Anvalos. Da gloza, e meuriad ar Vellavii, ez oa eur *gutuatros*, rener eur vngleuz houarn.

AN DIVINOUR. — An divinourien a gred er read anezo meur a ano e keltieg koz : *vatis* « diouganer » e oa unan, eun all e oa *veles*, doare-an o ginidik *veletes*, eus ar wrizien-c'heriou *vel* « gwelet ». Aet eo *velez* da *file* en iwerzoneg ar Grenn-amzer. An divinourien a oa en o c'harg ar sakrifisou hag e pleustrent war studi an natur. Ar gredenn ez oa ganto eur veli hag eur ouziegez dreist-natur a daveze d'ezo eur bras a levezon war ar sperejou. « Senti a ra an holl outo » eme eur skrivanier gresian eus ar c'henta kantved kent H. Z. En Iwerzon, e derou hon oadvez, e roe an divinourien da gredi e teue d'ezo o gouziegez eus an doue Dagodêvos a anvent « aotrou ar ouziegez veur » hag e sellent ar verc'h anezan, an doueez Brigenti, evel o fatronez. Seul ma oa aet ar giziou war habaskaat e oa bet dilezet hogos en holl, en enezenn-ze, ar sakrifisou tud, adalek an IIIe kanved goude H. Z. ; pa voe digaset enni al lezen gristen, er IVe kanved, e voe dilezet, ouspenn, ar sakrifisou all d'ar fals-doueed hag ar breou, evit an darnvua. Sant Patrik, pa 'n em unanas ouz an drouized gant an divinourien, a fellas d'ezan ma tistaoljent an holl lidou koz-se. Diwar neuze en em roas divinourien Iwerzon d'al lennegez

ha d'ar reiz. Breutaerjen, barne-rien, lezennourien eoa darnanezo ; re-all a oa barzed, re-all marvail-herien. Diouz niver ar marvailhou a oar danevell eman kendere ar file : tri-c'chant hanter-kant marvailh a oar dindan envor file ar renk kenta ; seiz ne oar ken hini an dekvet renk.

Ar Gelted koz a oa ganto divinourezed : *veleta* e oa ano an divinourez e keltieg, hag ar ger-ze, amprestet gant ar C'hermaned ha distaget ganto *veleda*, a zo deut, er bloaz 70 goude H. Z., da ano unan eus o diouganerezed. E niver an divinourezed eus ar Gelted koz e c'heller lakaat an nao gwerc'hez eus enez Sena (Sizun), diouganerezed war eun dro ha sorse-rezed, hag ar merc'hed a veve pell diouz o friedou en eun enezenn eus aber al Loar. Gouestlet e oa ar re-man da azeulerez eun doue henvel ouz Dionusos an Dhraked.

Meneg a zo c'hoaz eus divinourezed e Galia en trede kantved goude H. Z., nemet merc'hed eus an izela kendere n'oantken : tavar-nourez e oa unan anezo.

AN DROUZ (DRAIS, doare-an o ginidik DRUIDOS). Mar deo ar gutuat-tros « peder » an doue-man-doue, mar deo ar veles ar « gwelour », divinour war eun dro ha sakrifisour, an drouiz-hen a zo anezan

an den meurbet gouiziek, *druuids* (1), eman e dalc'h e spered an doueed kerkouls hag holl traou kuz an achanterez hag an divinouriez.

E-touez Kelted Galia, re Iwerzon ha, da gredi eo iveau, ar Vretoned, e oa an drouized, war eun dro, divinourien, beleien, achanterien, medesined ha kelennerien. Re C'halia a veze ouspenn galvet allies da varnerien pe da gompe-zourien er prosezou hag er breujadegou. Drouized Galia a oa anezo eun doare kenseurtiez, en he fenn eur renner hepken. En em voda a raent bep bloaz en eul lec'h sakr eus bro ar Garnuted a zelled evel kreizenn Galia. Di e teue ar re, d'ezo arguzou da ziveska, o suje da varn an drouized. Ouz nep a nac'he plega d'o barnedigez e tifennent ar sakrifisou hag an dud a veze skoet gant an difenn-ze, lakaet a renk gant an dizoueidi hag an dorfedourien, a dec'he an holl diouto gant an euz.

Doujet meurbet e oa an drouized hag enoriou bras a rented d'ezo. Re C'halia a oa dizamm

(1) Savet diwar eur marteze n'eo ken an diskleriadur-ze eus ar ger keltiek *druis*, *druidos*, nemet ar muia gwirhenvel eo eus an holl diskleriaduriou sordze a zo bet kinniget. *Druis* n'en deus man d'ober gant an dervenn a oa, e keltieg koz, *dervos* pe *dervon*.

diouz ar gwiriou hag an holl gar-gou, en o zouez ar zervich soudard. Eur vad-dreist roet d'ezo ne oa ken ; arabad lakaat diwar ze e tifenne o c'hredenn outo embreger armou ha brezelekaat. Er bloavez 63 kent H. Z e welomp e Rom an drouiz Dévikiakos o komz d'ar senedourien en eur stoui war e skoued, ar pez a ziskouez e touge armou evel ma tlee da ober kement uheliad ha den en e frankiz ; er bloavez 57 e welomp anezan o ren arme an Aedued da rei skoazell da Gezar e brezel ouz ar Veilged. En Iwerzon, etro derou an oadvez kristen, an drouiz Cathbu azo anezan, war eun dro, eun drouiz gouiziek hag eur brezelour ampart.

E skrid ebet eus an Hen-amzer gresian ha roman nag eus ar Gren-amzer iwerzoniad n'eus meneg o dije an drouized bevet e kevred evel menec'h kristen. An drouiz iwerzoniad a vev en e diant e wreg hag e vugale evel ne vern pehini eus e genvroiz. En IIe kantved goude H. Z. e welomp en Iwerzon, eun drouiz anvet Nodons o chom en eun *dunon* (kastell) en deus graet sevel war eun dachenn bet roet d'ezan gant ar roue-meur ; e vab Tasgos, drouiz eveltan, en deus eur verc'h a zo skrapet gant ar brezelour brudet Kamulos hag a zeu da veza

mamm an den-meur Vindos (1). E buhez santez Berc' hed (2) e welomp he zad o tremen dirag ti eun drouiz anvet Matigenos (3), a ziougan he flaneden vurzodus d'ar zantez kent he c'hanedigez ; sklavez eo mamm Berc' hed ; he mestr, a zo iveau tad he bugel, he gwerz d'eun drouiz a gas anezi d'e di e lec'h e ro eur banvez d'ar roue.

E Breiz-Veur eo, hervez Kezar, e oa bet savet kelennadurez an drouized ha d'an enezen-ze ez ae d'he studia ar re eus drouized Galia a venne mont doum en anaoudegez anezi. En danevellow iwerzonek e welomp iveau an divinourien o vont e Breiz-Veur da varrekaat o gouiziegez.

N'eus meneg eus drouized gant ar skridou koz nemet e-touez Kelted Galia, Breiz-Veur hag Iwerzon. N'eus diazez ebet eta d'imp-ni da lakaat drouized e-touez poblou keltiek all eus an Europ pe da gredi ez oa anezo abaoe an amzeriou pella. A hend all, bez' e voe tud henvel ouz an drouized e-touez poblou all eus

(1) Furmou boazet er IIe kantved eo ar re-ze. E skridou ar Grenn-amzer e vez skrivet an anoiou-ze *Nuadu, Tadg, Cu-mall, Find*.

(2) Briganti eo ar furm boazet er IVe hag er V^e kantved.

(3) Maithgen e skridou ar Grenn-amzer.

an Europ : eus ar re-ze e oa, da skouer, beleien o fenn touz ar C'heted, pobl dhrakiad, war eun dro beleien ha keleennerien evel an drouized, hag a zeske evelto ar filozofiez, skiant ar vuhezegez hag ar meizerez, doareou an natur, flach al loar, an heol hag ar stered, nerz al louzou hag ar frouez.

Donedigez ar Romaned a skoas eur c'hriz a daol ouz beli an drouized e Galia hag e Breiz-Veur. Berzet striz e oa gant lezennou Rom ar sakrifisou tud a oa dindan o dourn. En tu-hont da ze, diskleriet en doa an impalaer Augustus e vije torret kement kensorerez savet hep aotre al lezenn.

Berzet e voe, da heul, bodadenou an drouized hag, e lec'h ar vodadeg-veur e bro ar Garnuted, e voe dalc'het, diwar ar bloavez 12 kent H. Z., bodad kuzul Galia, e kember an Arar hag ar Rotanos e Lugudunon, en-dro d'an aoter rampsel gouestlet da Rom ha da Gezar Augustus. Ar skoliou, a voe savet e keriou pennia Galia, a lamas digant an drouized kelennadurez ar Gelted eus an noblans. Ar gwasa eo, an impalaer Tiberius, er bloaz 29 goude H. Z., sur awale'h, da heul ar stourmadenn renet gant Sagrovirois, hag an impalaer Klaudius, hep mar pa dremenras dre C'halia

er bloavez 43, a verzas dre lezen-nou lidou an drouized. E dibenn ar c'henta kantved goude H. Z. an drouized a gaved c'hoaz e Galia a oa reuzeudik o stad : medesined tud ha loened e oa anezo. Da get ez ejont didrouz er c'hangt-ved war-lerc'h.

Hevelep tra a c'hoarvezas er broiou eus Breiz-Veur a oa sujet d'ar Romaned. Beteg an ano a drouiz a voe ankounac'het gant ar Vreiziz hag, er IVe kantved, pa zigouezas ganto, da heul argadennou Iwerzoniz, en em gavout gant drouized deut eus an enezen nesa, e savjont, evit o envel, eur ger nevez *darguid* (breman *derwydd*), a dalv kement ha « diouganer » pe *darlavariad*, evel ma lavared e brezoneg gwechall.

An drouized a oa manet en o zav e-touez ar Bikted hag an Iwerzoniz. Outo o devoe ar gloer gristen da zouten eun taer a vrezel a bade c'hoaz er VIe kantved. Trec'h e voe ar gristenien a-benn an diwez. Er Grenn-amzer ar re a gemere, en Iwerzon, an ano a drouized n'oant nemet sorserien disprizet gant an holl dud desket.

AR BARZ. — Ar ger BARDOS « barz » a henvel beza bet anavezet dre ar bed keltiek war e hed. E gavout a reomp, neket hepken e Galia, e Breiz-Veur hag en Iwerzon, hogen e-touez Kelted krei-

zenn an Europ iveau. En Hanternoz an Itali, tost da gêr Vediolanon (Milan), ez oa eul lec'h anvet *Bardomagos* « tachenn ar barz. »

E-touez Kelted Galia, e mare ar roueed Luernios ha Bituitos (IIe kantved kent H. Z.) ar barz a ziskouez beza dreist-oll eur rimer a lez a gân meuleudi ar roue, e gadarnded, e daoliou-kaer hag iveau gouen, kadarnded, ha taoliou-kaer ar vroad sujet d'ezan hag ar broadou stag outan dre garantez pe gevredigez. En o c'hân ec'h en em eilear varzed gant eun doare tellenn anvet *krotta* pe *krutto* (a zo aet da « crwth » e kambraeg breman). Ar varzed, da gredi eo, a zave ar c'hanaouennou brezel a veze kanet a-gevret gant ar Izoudarded keltiad kent ha goude an emgann : amprestet e voe ar ger keltiek *bardatos* (breman « barzas ») pe *barditos* « kân barz » gant ar C'hermaned a rae an anoz, en o yez, eus o c'hân-emgann e dibenn ar c'henta kantved goude H. Z.

Ar varzed ne voe kollet ar rouedenne anezo war an douar-bras nemet gant ar yez ma savent enni o c'hanaouennou. Ne heskinas ar Romaned nag ar Gutuatred nag ar varzed kennebeut-all. Ar ger *bardos*, aet dager latin *bardus*, a gaver e meur a engravadur eus an oadvez roman evel ano tud ; da

skouer, e Galia, an Heveltiad Bardos, er c'henta kantved goude H. Z., hag, e bro an Danuvios, Titus Flavius Bardus, soudard koz er strolled anvet *Ala prima Flavia Augusta Britonum Millaria*.

E Breiz-veur hag en Iwerzon e talc'has ar c'heltieg hag ar varzed en o zav goude ar zujedigez ouz ar Romaned. Dindan ar zujedigeze e oa aet da ged ar rummad tud ouziek, ouz e ober an drouized hag an divinourien ; ar varzed a reas evito evel difennourien ar yez. Er XIIIe kantved goude H. Z. e Kerne Breiz-veur ez oa daou sord barzed : 1) ar barz end-eün pe kanaouenner ; 2) ar barz hir-gorn a choueze en eun doare trompilh hir.

E lezennou Kambreiz an Hantnoz eman ar barz an navet eus kargidi lez ar roue ; an unekvet eo e lezennou Kambreiz ar C'hreisteiz. A genver gant ar bard teulu pe barz lez ar roue, ez eus ar barz hadoret pe ar barz d'ezan eur gador. Barzed kambread ar Grennamzer n'oa ket anezo kanerien poblel : tud ouziek eo e oant, aet doun e studi ar c'hambreeg ; gouziek ha stuziet-kaer eo yez o barzonegou ; ken diaes eo da drei en eur yez all ha yez ar varzonerien veur c'hresian.

En Iwerzon, gant an divinourien pe file en em gave eno, e voe

harzet ouz ar varzed da zevel ken uhel-ze. Eun dister a rimer ne voe ken ar barz a ra al lezennou fae awalc'h anezan : " Ar barz, emezo, n'en deus ezomm ebet da c'housout tra ; traouawalc'h eo d'ezan e skiant-natur." Er Grennamzer *bairtne* " kân barz " eo, en iwerzoneg, ano ar c'hanaouennou meuleudi savet d'ar roueed.

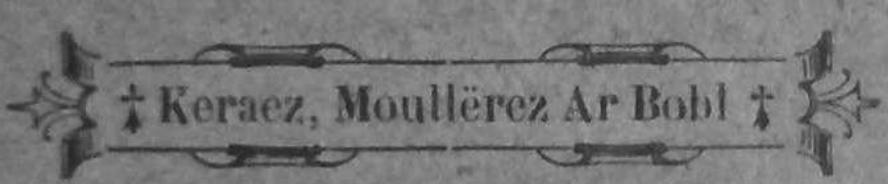
Skridou talvoudus da lenn

Dottin, *Manuel*, p. 218-295 ; *La religion des Gaulois*, Paris 1898 (tenuet eus ar *Revue de l'histoire des Religions*) ; — C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, I, 356-360, II, 84-181 ; — Renel, *les religions de la gaule avant le Christianisme*, Paris, 1906 (burutellet gant d'Arbois de Jubainville, *Revue celtique*, bloavez 1907, p. 214) ; — A. Bertrand, *la religion des gaulois, les druides et le druidisme*, Paris, 1897 (burutellet gant Dottin, Paris, 1898) ; — D'Arbois de Jubainville, *Introduction à l'étude de la littérature celtique*, Paris, 1883 ; *le cycle mythologique irlandais et la mythologie celtique*, 1884 ; *la Civilisation des Celtes et celle de l'Épopée homérique*, p. 67-284 ; *les bas-reliefs gallo-romains du musée de Cluny*, 1900 ; *Les Druides et les dieux gaulois à formes d'animaux*, 1906 ; — H. Gaidoz, *la reli-*

gion des Gaulois et le gui du chêne, Paris, 1880 (tennet eus ar Revue archéologique) ; *le dieu gaulois du Soleil et les symbolisme de la Roue*, 1886 ; — J. Déchelette, *le bétier consacré aux divinités domestiques sur les chenêts gaulois*, Paris, 1898 ; *le culte du Soleil aux temps préhistoriques*, 1910 ; — S. Reinach, *Bronzes figures de la Gaule romaine*, p. 137-200, Paris 1894 ; *Epona, la déesse gauloise des chevaux*, 1895 ; *Encore Epona*, 1898 ; — Zagreus, *le serpent cornu*, 1899 ; *Orpheus*, p. 162-183 (trede mouladur) ; — Alfred Nutt, *the Happy Otherworld in the mythico-romantic literature of the Irish. The Celtic Doctrine of Re-birth. An essay in two sections*, 2 lev, London, 1895 1897.

Pennadou-skrid eus an talvoudusa war ar *Revue Archéologique*, *Revue celtique*, *Revue des études anciennes*, *Revue de l'histoire des Religions*, *Mélusine*.

Keraez, Moullérez Ar Bobl